

Gwara wielkopolska - zwroty typowe dla gwary Południowej Wielkopolski

A po czemu to? - Ile to kosztuje?
Co ja za to mogę? - Co ja jestem temu winien?
Co jest tej? - Co się dzieje?
Dostać po klucze - dostać nauczkę
Nie przychodź mi tak głupio! - Nie docinaj mi!
Ile to uczyni? - Ile to będzie kosztowało?
Ja na to nie wychodzę! - Ja do tego nie dążę!
Jest precz - nie ma go
Kusić po nocach - zajmować się czymś w nocy
Klamkować się - tłumaczyć się w wykretny sposób
Lelać się - zachowywać się dziecinnie
Mieć fefry - bać się
Obłożyć skibkę - na kromkę chleba (kromka=skibka) położyć obkład (czasem obłożenie) czyli plaster wędliny lub sera
Ona stoi dobrze - Powodzi się jej dobrze
Ona została stać - Ona stanęła
Stroić muki - dąsać się
Ty za to nie możesz - Nie jesteś temu winien
Wystrojony jak do ośpic - ubrany z większą elegancją niż otoczenie (ośpice - blizna po szczepieniu ospy)
Zmudzić czas - Zmarnować czas

Słowniczek wyrazów dialektu wielkopolskiego używanych w gwarach Południowej Wielkopolski

A

Akuratnie - starannie
ancug – garnitur
antrejka – weranda, przedpokój

B

bamber – chłop, zwłaszcza bogaty, prostak
bania – dynia
Bedki - grzyby
blyce – okulary
boba -czapka
brecha – łom
bręczeć, brynczeć – marudzić
bździągwa – pluskwa, coś małego; osoba ciągle narzekająca

C

Chabas – mięso
chęchy – zarośla, krzaki, miejsce zaniedbane, podejrzane

chochla – łyżka wazowa, czerpak
chlabra – plucha, błoto
chapać – ciężko pracować
churchlać/churchać – kaszleć
ciągiem – ciągle
cug – przeciąg, podmuch

Ć

Ćmik – papieros
Ćmok - oferma
ćpać, ćpić, ćpnąć, ciepnać – rzucać

D

Deczka , deka– kocyk, serweta
drabka – drabina
dudlać – płakać

F

Fafoły – męty, cząstki stałe w cieczy
fefry – strach
firlotek – mątewka, koziołek
fleja – flejtuch
frechowny – bezczelny
futer – pożywienie
fyrać/fyrnać – uciekać, uciec

G

galat, – galareta z mięsa też zimne nogi
ganc – zupełnie, całkiem
Gelejza - osoba ślamazarna
gibać się, gibnąć się – kołysać się
gibać/gibnąć – dźwigać, szybko biec
gichnąć – nalać
gideja – wysoka, chuda kobieta
giglać – łaskotać
gilejza – niezdara
glanc – połysk
glazejki – rękawiczki
glubka – rodzaj śliwki
głabać – kraść, brać
graty – rupiecie
graniaty - kwadratowy; prostokątny
Guła - niezdara
gzik/gziczka/gzika – twarożek, biały serek ze śmietaną
Gzub - malec

H

Haczka – motyka
heklować – szydełkować
Heksa - jędza

I

Istny – ten właśnie

J

Jaczka – marynarka
jaka, jupka – kurtka
juszka, jucha – krew

K

Kanka – bańka, dzbanek
knyf – przemysłny sposób
Kląkry - graty
kwirlejka – mątewka, koziołek
kahel-kafel
kalafa – twarz
kamlot – kamień
kasta – skrzynia
kierz, kierzki – krzak, krzaki
kielczyć się – śmiać się
kielczyć się jak do syra - głupio się śmiać
kipa –koszyk z dwoma uszami
klapsztula – podwójna kromka chleba
klara – słońce
klejdry – plotki
klemki, klymki – twarde cukierki
klopnać – sprzedać
kluka – nos
klunkry – graty, rupiecie
klofta – kłoda
Knyf – fortel
knypek - mały nóż do obierania kartofli
kozok- chłopak

L

Laczki – obuwie domowe
lajsnąć – sprawić sobie coś, kupić
land – wieś (poszła na lenty, budy-poszła na wieś)
latoś – tego roku
leberka – wątrobianka
lola – kij, pałka, laska
lumpy – szmaty, ciuchy
luńt – kawałek
lury – nudy brednie, dowcipy

lyroć się – chwiać się

M

Majsel – przecinak

makocz – makowiec

maluda – dziecko

mantel – płaszcz

miągwa – beksa, osoba płaczliwa

N

Narychtować – przygotować, naprawić

nieusłuchany – niegrzeczny

O

Oblec – włożyć

omurzyć się – pobrudzić się

opyłać się – ubrudzić się

P

plyndz – placek ziemniaczany

poruta – wstyd, kompromitacja

pyra – ziemniak

R

Rajzować – podróżować

rojber – nicpoń, łobuziak

rychtyk/rychtyg – akurat, dokładnie, w porządku

ryczka - taborek

S

Skopowina – baranina

stryknąć się – zderzyć się

szabel, szabelek – fasolka szparagowa

szagówki – kopytka, kluski

szajba – obłąd, bzik

szałaput – lekkomyślny, raptowny

szczun/szczón – chłopak, facet, elegant

szkieta – noga, długi paznokieć

szneka z glancem – drożdżówka z lukrem

sznupa – twarz

sznytka – kromka chleba

szpryca – strzykawka

sztynder, sztynder – stojak, trzepak do dywanów

sztrykować – robić na drutach

szwung – pęd, impet, ciąg

Ś

Ślepe ryby - zupa z rozgotowanych pyrek
Śrupać – chrupać, głośno gryźć, szorować szczotką
śrubociąg – korkociąg, śrubokręt

T

Taścić – nieść
trzewiki – buty
tytka – torebka papierowa

U

Uhajtnąć – uciąć, skaleczyć się
uskromnić się – uspokoić się
utonkać się – umoczyć się

W

Wajcha – zwrotnica
wećpieć – wrzucić
weko – słój do zapraw
węborek – wiadro
winkiel – narożnik, róg
wknaić się – wcisnąć się, wleźć gdzieś
wózyk - wózek
wyćpieć, wyćpnać – wyrzucić
Wylega - osoba inna od wszystkich
wypindaczony/wypindrachony – wystrojony

Z

Zaklepka – zasmażka do zupy
znorać się – ubrudzić się
zyzół – zezowaty

Słowniczek wyrazów gwarowych, ściśle związanych z życiem wsi, używanych w Południowej Wielkopolsce

babka - 'kawałek metalu wbity w łowkę, na którym klepano kosę'
babusia - 'matka matki lub ojca';
barog - 'luźna, drobna słoma';;
bażka - 1. 'szyszka sosny lub świerka' 2. 'brązowy kwiatostan pałki wodnej';
bedka - 1. 'każdy grzyb'; bedka; 2. 'grzybna narośl na pniu drzewa; huba
biały - o zbożu nadającym się do koszenia
bidronka - 'owad z czerwonymi skrzydełkami w kropki biedronka
błyskać się - 'rozblyskiwać się na niebie, zwłaszcza przed burzą
bożo krówka - 'czarny owad o twardych skrzydłach, spotykany na łąkach w krowich odchodach';
cerówka - 'igła do cerowania
chływ, chływik - 'pomieszczenia dla zwierząt gospodarskich poza świniami';

chłoposzek - mały chłopiec
chojna - 'sosna
chudy - 'pozbawiony tłuszczu, też lubawy;
chunia - 'gałęzie sosnowe
cielna - 'mająca mieć cielę; zacielona'
cynnar - 'miara wagi, ok. 50 kg'; takie koszyki ...
czubek - 'zakończenie metalowej części początku kosy'; czubek;
czunek - 'drewniana część wideł, grabi itp.; trzonek'; czunek;
ćcina - 'roślina porastająca brzegi zbiorników wodnych 'trzcina
ćma - 1. 'ciemność'2. 'mały skrzydlaty owad,
ćwe ! - 'zawołanie na konia, żeby skręcił w lewo'
dekować się - 'ubierać się'
drabinka - 'rodzaj drabinki wykorzystywanej przy formowaniu sera';
drobka – drabina
druh - 'przyjaciół pana młodego towarzyszący my w czasie wesela';
druhna - 'przyjaciółkę panny młodej towarzyszącą jej w czasie wesela'
družba - 'przyjaciół pana młodego towarzyszący my w czasie wesela';
dupa - 'odkrawana od przeznaczonego do sadzenia ziemniaka część pozbawiona kiełka';
dziża - 'drewniane naczynie do wyrabiania ciasta na chleb'; dzieża
futer - 'pasza, najczęściej siewka dla koni lub krów';
gadzina - 'ptactwo domowe';
gajur - 'samiec gęsi';
garować - 'o cieście: przyrastać w ciepłe
głoźna - 'część nogi powyżej stopy
gunicha - 1. 'dawny typ prostej maszyny do koszenia zboża'2. 'dawny typ prostej maszyny do wykopywania ziemniaków'
graniaty - 'kwadratowy; prostokątny'
grek - 'wykastrowany koń
gromodka - 'niewielka ilość skoszonego zboża, która po związaniu tworzy snopek'
gromotnica - 'duża mucha o niebieskogrnatowym połysku'
grotki - 'drewniane pałaki mocowane do kosy stosowane przy koszeniu zbóż';
groty - 'drewniane pałaki mocowane do kosy stosowane przy koszeniu zbóż'; stojunce ...
gramasy - 'widły do ziemniaków'
grzeblo - 'narzędzie do usuwania węgla z pieca chlebowego
grzyb - 1. 'grzyb'; grzyb; 2. 'narośl grzybna na pniu drzewa; huba'; grzyb;
gzik - 'ser przyprawiony mlekiem, szczypiorkiem lub cebulą'
haderlump - 'mężczyzna, który skupował stare szmaty';
haka - 'trójzębne narzędzie do ręcznego wykopywania ziemniaków';
hakać - 'robić coś haką';
hela - 'będąca częścią wozu skrzynia przeznaczona do wożenia materiałów sypkich';
hojt ! - 'zawołanie na konia, żeby skręcił w prawo'; hojt!;
igliczki - 'metalowe druty do robienia m.in. swetrów, skarpet';
igła - 'kolec np. róży lub tarniny';
jaka - 'rodzaj ciepłego ubrania noszonego przez mężczyzn';
jiziorko – 'duża kałuża';
kafer - 'małe drzwiczki w szczycie budynku gospodarskiego';
kalónka - 1. 'na górze kopca specjalne jego zakończenie'; 2. 'zakończenie najwyższej części dachu

na chacie';
kałużowa – 'duża kałuża';
kapolka - 'ciecz pozostająca przy wyrobie ser serwatka'
kartoflarka - 'współczesna maszyna do wykopywania ziemniaków'
kawołyszek - 'mały kawałek czegoś'
kibitka - 'więzienie';
kiejś - 'dawniej; kiedyś';
kiełek - 'wyrastający z ziemniaka zarodek nowego pędu'
kielzno - 'metalowa część uprzęży wkładana koniowi do pyska'; kielzno;
kierzek - 'krzak';
kierzynka - 'rodzaj drewnianego naczynia do robienia masła';
klaczka - 'samica konia';
klamoty - 'duże ziemniaki'
klepać - 'ostrzyć kosę na babce poprzez uderzanie młotkiem';
klumpa - 'krowa';
kluska - 'zakalec';
kłosić sie - 'o zbożu: zawiązywać w kłosach ziarnka; kwitnąć';
kłosie - 'kłosy zboża, zwłaszcza związane w snopek'
knówie - 'dolna część snopa'
knypek - 'mały nóż do obierania kartofli'
kobita - 1. 'kobieta'; 2. 'żona';
kogutek - 'mały, żółty grzyb jadalny, kurka'
koktać - 'o kurze: wydawać głos oznaczający, że jest w okresie poprzedzającym wychowywanie kurcząt';
konkol - 'kwitnący niebiesko kwiat rosnący w zbożu'; konkol ... modrak;
koparka - 'maszyna do wykopywania ziemniaków';
kopystka - 'duża drewniana łyżka do mieszania np. w garnku';
kosisko - 'trzonek, rękojeść kosy';
kośnik - 'mężczyzna, który kosi';
kotki - 'pojawiające się wiosną narośla na gałęziach wierzby lub wikliny'; to my mówili kotki;
krocza - 'przyrząd w kształcie cyrkla do odmierzania pola'
krukiewka - 'przymocowana do kosiska drewniana część umożliwiająca trzymanie kosy';
krumka - 'pierwsza lub ostatnia odkrojona część chleba'
krzyżoki - 'drobna słoma po młóceniu wiązana na krzyż'
kuna - 'drewniana podpora pod pachy umożliwiająca przemieszczanie się';
kundek - 'mały kawałek czegoś'; kundek abo kawołyszek
kuśtykać - 'utykać; kuleć'; kuśtykać
kwitnoć – o zbożu: zawiązywać kłosy z ziarnami';
kwoka - 'kura wysiadująca i wychowująca kurczęta'; kwoka;
kwyrła - 'drewniany przyrząd do rozmieszania płynu'
lejca - 'jedna ze skórzanych szelek służących do powożenia, kierowania koniem';
lubawy - 'pozbawiony tłuszczu'
lump - 'szmata, stare zużyte'
lumpiorz - 'mężczyzna, który skupował stare szmaty'; haderlump to ten lumpiorz co tag
lenty - 'nadziemna część krzaka kartofli';
łowka - 'rodzaj drewnianego siedziska z babką wykorzystywanego przy klepaniu kosy';
lynta - 'nadziemna część krzaka kartofli';

maneż - 'dawne urządzenie stosowane do napędu np. maszyny do młócenia; kierat'; maneż;
mankier - 'narzędzie do wyznaczania rzędów przed sadzeniem mendel'
miech - 'worek'
mietlunka - 'nacięte gałęzie brzozy przeznaczone na miotły';
misopusty - 'rodzaj zwyczajowej zabawy w ostatni dzień postu'; ostatki
modrak - 1. 'kwitnący niebiesko kwiat rosnący w zbożu'; 2. 'świerze odchody bydłęce';
modzie - 'drożdże'
morga – miara areалу
móndrać sie - 'dużo myśleć; zastanawiać się';
mroczyć sie - 'gniewać się na kogoś';
murzyć - 1. 'brudzić na czarno, szczególnie sadzami 2. 'kłamać, oszukiwać'
myngla – 'przystrojony do wygładzania upranej i wysuszonej bielizny
mynglować – 'wygładzać upraną i wysuszoną bieliznę; maglować';
nabirka - 'duża metalowa łyżka do nabierania płynów'
najóńc - 'zatrudnić do pracy za określoną zapłatę'
narobić sie - 'zmęczyć się robotą; napracować się';
nasadzić - 'umożliwić kwoce wysiadywanie jaj';
obradlać - 'obsypywać radłem w celu zniszczenia chwastów'
obrzungdek - 'zadawanie paszy zwierzętom gospodarskim'
odbierać - 'podnosić za kośnikiem skoszone zboże';
odbirocza - 'kobieta, która odbiera zboże za'
okielznać - 'przygotowując konia do zaprzęgu włożyć mu kielzno do pyska'
okólnik - 'ogrodzone pastwisko';
olszówka - 'typ grzyba jadalnego'; olszówka;
opata - 'łopata; szpadel';
ospa - 'zewnątrzna osłona ziarna zboża pozostająca jako odpad podczas mielenia w młynie na mąkę'
ostatki - 'rodzaj zwyczajowej zabawy w ostatni dzień postu';
oszcze - 'ostra część kosy'
ośródk - 'miękką, wewnętrzną część chleba'
paczeć - 'sprawdzać; analizować'
pajda - 'ukrojony kawałek chleba';
patyk - 'zagrodzony fragment m.in. świnia, w którym przebywają zwierzęta'
pemppek - 'uroczystość na zakończenie jakiejś pracy, np. żniw, budowy domu itp.
pieckorz - 'rzemieślnik stawiający, budujący piec'; zdun
pierwiaska - 'krowa po pierwszym ociełeniu'
pies - 1. 'zwierzę domowe; pies'; 2. 'proste urządzenie pomocne przy zdejmowaniu wysokich butów z nóg'
plewyj - 'drobne odpady (zwłaszcza z kłosów) powstające przy młóceniu'
plug - 'żdźbło, drobina zanieczyszczająca; paproch'
plachetka - 'płócienny pojemnik na zboże lub ziemniaki wykorzystywany dawniej podczas prac polowych';
podorka - 'płytki orka po żniwach'; podorka;
podórka - 'lekka orka; podorywka';
podplunek - 'mały placek pieczony przy pieczeniu chleba w piecu'
podpulka - 'dziki ptak łowny; przepiórka'
pomurzyć - 'ubrudzić na czarno, szczególnie sadzami'

poplun - 'siane po zbiorze zboż rośliny przeznaczone na zieloną paszę';
porwać - 'ukraść';
poszyć - 'przykryć coś np. słomą robiąc rodzaj dachu'
poszycie - 'rodzaj zazwyczaj słomianego zadaszenia'; snopków'
prażocha - 'zalewane gorącą wodą otręby lub siewka jako pasza dla inwentarza'
przednuwek - 'okres przed zniwami'
przezimować - 'przetrzymać, przechować coś w dobrym stanie przez zimę';
przodek - 'przednia część wozu'
przyczynić - 'o cieście: ponownie wymieszać; dorobić'
przylepka - 'zewnątrzna część chleba powstała w wyniku zlepiania się dwu bochenków';
przyrzucić - 'przywiązać, przymocować za pomocą rzemienia';
pyńdzić - 'prowadzić bydło np. na pastwisko'
pympek - 'ostatni pokos zboża'
radlunka - 'rządek pyrek obsypanych radłem'
radło - 'typ pługa o obustronnych odkładniach';
rajka - 'długi rowek, bruzda zrobiona przez radło'
rechotać - 'wydawać dźwięk charakterystyczny dla żab'
ruchać się - 'o cieście: przyrastać w cieple'
rynczny - 'mający związek z ręką; ręczny';
rzeszoto - 'sito z dużymi otworami do przesiewania zboża'
sadzónka - 1. 'ziemiak przygotowany do sadzenia';
sic - 'ścinać kosą; kosić';
sieczka - 'pocięta drobno słoma jako karma dla krów i koni';
sieczkarka - 'maszyna tnąca słomę na sieczkę';
siń - 'pomieszczenie w domu, do którego wchodzi się bezpośrednio z podwórza';
sirp – sierp
skibka - 'cienki kawałek chleba';
skopek - 'drewniane klepkowe naczynie';
skóra - 'zewnątrzna część drzewa, kora'
skrobaczka - 'narzędzie do usuwania popiołu z pieca chlebowego';
snopek - 'niewielka ilość związanego zboża lub słomy';
soblec - 'zdjąć, zsunąć buty z nóg'; soblec;
spodnica - 'deska na dnie wozu';
statki - 'naczynia kuchenne'
starucha - stara krowa'
stojąc - 'stać';
stówek – 'niewielki zbiornik wody;
strykować - 'na drutach robić np. skarpety';;
surówka - 'gorszej jakości płótno';
susz - 'suszyć'
swojski - 'swój; swojej roboty';
szczapa - 1. 'żywiczny kawałek drzewa sosnowego';; 2. 'określenie człowieka chudego';
szczybaty - 1. 'mający nierówną powierzchnię; wyszczerbiony';; 2. 'o kłosie: mający mało ziaren'; szczybaty;
szczeniście - 1. 'podwójny kłos w zbożu';
szefel - 'dawna miara objętości zebranych ziemniaków na polu'; cztery koszyki na jednym szefel
szkapa - 'samica konia, zazwyczaj stara';;

sztuchtówka - 'dawny typ maszyny do mlócenia';
szwajcer - 'w dawnych majątkach ziemskich mężczyzna, który doił krowy';
ścioganie - 'zdejmowanie, ściąganie butów z nóg';
śmiga - 'skrzydło wiatraka lub ruchoma część kosiarki zgarniająca skoszone zboże';
śmigacz - 'ruchoma część kosiarki zgarniająca skoszone zboże';
śmigówka - 'typ maszyny do koszenia ze śmigami';
śnipa - 'przednia część łba psa'
śrut - 'zboże grubo zmielone, wykorzystywane jako pasza';
strympel - 'wybierania resztek ziemniaków na polu'
styl - 'trzonek, dłuższa część cepy'
świrk - 'drzewo iglaste o krótkich igłach';
trza - 'trzeba';
tuczek - 'okrągła, z dziurkami, ruchoma wewnętrzna część kierzynki';
tuczołka - 'okrągła, z dziurkami, ruchoma wewnętrzna część kierzynki';
tut - 'tu; tutaj';
tutej - 'tutaj'
tuty - 'tu; tutaj';
tyłek - 'odkrawana od przeznaczonego do sadzenia ziemniaka część pozbawiona kielka';
ubirać - 'odbierać skoszone przez kośnika zboże';
ubiroczka - 'kobieta posuwająca się za kośnikiem';
uczywko - 'żywiczny kawałek drzewa służący do rozpalania ognia';
ukraś - 'ukraść';
ustrykować - 'zrobić na drutach np. skarpety';
uzda - 'część skórzanej uprząży zakładana na łeb konia';
wektać - 'włożyć np. nitkę do dziury w igle';
wiatrok - 'młyn napędzany siłą wiatru';
wie ! - 'zawołanie na konia, żeby ruszył z miejsca';
wišny - 'połowicznie dosuszony; wilgotny';
worchlak - 'podrośnięte prosię';
wsunońć - 'włożyć np. nitkę do dziury w igle'
wychopek - 'mały placek pieczony przy pieczeniu chleba w piecu';
wygnoić - 'zasilić pole gnojem';
wykryńcić - 'skęcując np. praną bieliznę pozbyć ją nadmiaru wody';
zacielona - 'o krowie: zapłodniona; mająca mieć cielę';
zad - 'tylna część wozu';
zaklepać - 'uszkodzić np. kosę przez zbyt intensywne klepanie';
zakwas - 'zaczyn wykorzystywany przy rozczynianiu ciasta na chleb';
zezuć - 'zdjąć, zsunąć wysokie buty z nóg';
zgrabki - 'zgrabione resztki zboża lub słomy na polu';
zgrzebło - 'narzędzie do usuwania węgla z pieca chlebowego';
zielónawy - 'mające odcień zielony';
zromb - 'wyrąbana część lasu';
zydel - 'rodzaj ławki bez oparcia';
źdźor - 'pas nieurodzajnej ziemi na polu';
źgok - 'kolec np. róży lub tarniny'
żydek - 'składany nożyk kieszonkowy'

(przygotował : Krzysztof Rospondek)

Słowniczek opracowany w ramach działania 4.1/413 Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju
PROW 2007-2013

dla małych projektów, tj. operacji realizowanej przez Centrum Kultury w Grabowie nad Prosną pt.

**"BRYLE, FLEPY I KLAMOTY - W KRĘGU TRADYCJI I KULTURY
WIELKOPOLSKIEJ"**